

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Prof. dr hab. Eugenia Mandal
Instytut Psychologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Aleksandry Dymek

pt. „Metapoznawcze Ja i jego założenia teoretyczne a rzeczywiste konstrukty”

przygotowanej pod kierunkiem

prof. dr hab. Hanny Brycz

oraz promotora pomocniczego dr hab. Pawła Jurka, prof. UG.

Recenzja dla Instytutu Psychologii Wydziału Nauk Społecznych

Uniwersytetu Gdańskiego

Problematyka Ja należy do najbardziej podstawowych w naukach humanistycznych, w psychologii badana jest od ponad 130 lat, od czasów kiedy Wiliam James w 1890 roku po raz pierwszy posłużył się pojęciem *self* – jako ja podmiotowego i ja przedmiotowego, pokazując na fundamentalną rolę struktur Ja dla człowieka. Pojęcie Ja najczęściej łączone jest z pojęciem poznania. To podmiot w aktywny sposób monitoruje własne aktywności poznawcze, aby dowiedzieć się czegoś o sobie, a niekiedy jest to filozoficzna konkluzja „*Wiem, że nic nie wiem*” (Sokrates). Współcześnie przedrostek meta- w terminie meta-poznanie (*meta-cognition*)

oznacza poznawanie własnych procesów poznawczych, ich monitorowanie, regulowanie i kontrolowanie.

W rozprawie skupiono się na metapoznawczym Ja i jego adaptacyjnym znaczeniu. Celem rozprawy było wykazanie związków pomiędzy metapoznawczym Ja a wybranymi cechami związanymi z funkcjonowaniem człowieka. Wskazywano na adaptacyjny charakter metapoznawczego Ja. Wyróżniono takie zmienne jak: samowiedza, moralność, samoregulacja, dystans do Ja oraz odraczanie gratyfikacji.

Cel rozprawy został poprawnie sformułowany na tle dotychczasowych analiz i badań. Tematyka metapoznawczego Ja jest interdyscyplinarna, obszerna, interesująca poznawczo, ciekawa zarówno dla naukowców i laików. Posiada aplikacyjny charakter np. w edukacji i wychowaniu.

Strona formalna rozprawy

Rozprawa posiada poprawną dla dysertacji doktorskich strukturę. Liczy 118 stron. Zawiera część przeglądową, omawiającą podstawy teoretyczne, terminologię, cel badań własnych oraz część empiryczną, na którą składa się opis metodologii badań własnych, prezentacja i dyskusja wyników oraz podsumowanie. Posiada bibliografię, streszczenia, spis tabel, spis rysunków oraz niezbędne załączniki dokumentujące wykorzystane narzędzia badawcze.

W odniesieniu do strony formalnej pracy mgr Dymek mam uwagi szczegółowe dotyczące precyzji niektórych sformułowań, formy i języka pracy.

Moje wątpliwości budzi tytuł rozprawy: „*Metapoznawcze Ja i jego założenia teoretyczne a rzeczywiste konstrukty*”. Pojawiają się w nim niejako w opozycji do siebie

„założenia teoretyczne” i „rzeczywiste konstrukty”. Wszak pojęcie konstruktów też jest teoretyczne. Czy konstrukty mogą być rzeczywiste i nierzeczywiste?

W rozprawie w kilku miejscach widnieją nie najlepsze językowo określenia np. „*wciąż ciężko o jedną, usystematyzowaną definicję*”. Nie wiadomo też co mają oznaczać: „*prawdziwym celem badania staje się...*” (str. 1), czy (tytuł rozdziału) „*Przybliżenie celu dysertacji...*” lub „*podchodząc do sprawy obiektywnie*” (str. 79).

W odniesieniu do języka rozprawy nie jest też nazbyt elegancka forma w jakiej mgr Aleksandra Dymek omawia koncepcję swojej Pani Promotor profesor Hanny Brycz. W całej pracy w ani jednym miejscu nie wymienia Jej z imienia i nazwiska, pisząc „*model Brycz*”, „*teoria Brycz*”. W czasach, gdy w psychologii i w codziennym życiu tak wiele miejsca poświęca się roli języka i jego społecznej roli, językowi „równościowemu”, „stygmatyzującemu” itd. (np. dywagując czy lepszą formą jest pani minister czy ministra, pani psycholog czy psycholożka) warto nie zapominać o grzeczności w naukowym języku.

Warto też dodać, że w kontekście „modelu Brycz” w lekturze prezentowanej pracy niezaznajomiony z tematyką metapoznawczego Ja czytelnik mógłby się zastanowić, o kogo spośród osób noszących nazwisko Brycz chodzi, gdyż w tekście (np. s. 34) i w spisie literatury pojawia się cytowanie: Brycz i Brycz, 2021.

Ocena merytoryczna rozprawy

Część teoretyczna

W części teoretycznej rozprawy mgr Aleksandra Dymek zasadnie pogrupowała treści w trzech rozdziałach: Rozdział 1. Terminologia ściśle powiązana z metapoznawczym Ja; Rozdział 2. Metapoznawcze Ja – charakterystyka konstruktów; Rozdział 3. Podstawa teoretyczna Metapoznawczego Ja, czyli konstrukty sprzyjające lepszemu funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie. Autorka przedstawiła syntetyczny przegląd literatury tematu. Analizy

teoretyczne oparła na koncepcjach klasycznych i współczesnych z psychologii społecznej. Wspiera je obszerna bibliografia złożona z dobrze dobranych, najnowszych źródeł polskich i anglojęzycznych.

Kompetentny jest opis tematyki metapoznania (Livingstone, 2003) i teoretycznego modelu metapoznawczego Ja autorstwa profesor Hanny Brycz, która szczególnie akcentuje poznawcze wątki w psychologii społecznej, problematykę atrybucji, w tym błędów atrybucyjnych, perspektywę aktora i obserwatora. Czyni też odwołania do psychologii rozwojowej i tematyki edukacji. Na kanwie tego modelu osadzone są rozważania teoretyczne i badania przedstawione w rozprawie.

W części teoretycznej omówiono czynniki, które mogą sprzyjać lepszemu funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie i jak – jak przypuszczano - mogą posiadać związek z metapoznawczym Ja. Czynniki te kolejno stały się przedmiotem badań empirycznych w dysertacji.

Przedstawiono je w podrozdziałach: samowiedza, dystans do Ja, moralność, samoregulacja i odraczanie gratyfikacji. Pojawia się pytanie: dlaczego te właśnie czynniki? Tym bardziej, że Autorka często nazywa je zamiennie np. dystans do Ja i poczucie humoru, czy moralność i wspólnotowość.

Mgr Dymek omówiła też własne, wcześniejsze badania, dotyczące odraczania gratyfikacji i związkom z metapoznawczym Ja. Pokazywały one na związek metapoznawczego Ja z odraczaniem w sferze społecznej ($r=0,320$). Do nich Autorka nawiązuje w części empirycznej rozprawy.

Podsumowując, część teoretyczna pokazuje, że Doktorantka dobrze zna literaturę tematu oraz stan badań dotyczących podjętej w dysertacji problematyki. Potrafi na ich tle wskazać cele badań własnych.

Część empiryczna

W części empirycznej Autorka - w oparciu o rozważania teoretyczne i wcześniejsze badania - weryfikowała 5 hipotez przypuszczających, że im wyższy poziom metapoznawczego Ja tym wyższy poziom: (1) samowiedzy, (2) dystansu do Ja, (3) moralności, (4) samoregulacji i (5) odraczania gratyfikacji. Postawiła też pytanie o efekt płci odnośnie do wskazanych hipotez.

Badania zostały poprawnie zaplanowane i zrealizowane. Miały one charakter kwestionariuszowy. Wykorzystano uznane kwestionariusze i narzędzie autorskie. Były to: Narzędzie do pomiaru Metapoznawczego Ja (Brycz, Konarski, 2016), Skala Orientacji Sprawczej i Wspólnotowej i Skalę Niepohamowanej Sprawczości i Wspólnotowości (Wojciszke, Szlendak, 2010), Kwestionariusz Stylów Humoru (polska wersja Hornowska, Charytonik, 2011), Inwentarz do Pomiaru Radzenia sobie ze Stresem Mini-Cope (polska wersja, Juczyński, Ogińska-Bulik, 2009, Skala mierząca samowiedzę integracyjną ISW (polska wersja, Pilarska, 2016). Posłużono się też narzędziem (Dymek, Jurek, 2018) będącym autorską polską adaptacją inwentarza do pomiaru odraczania gratyfikacji The Delayig Gratification Inventory (Hoerger, Quirk & Wood, 2011). Prace nad tą adaptacją i walidację narzędzia dokładnie omówiono w przedstawianej rozprawie.

Badania właściwe przeprowadzono na licznej grupie 1016 osób w wieku od 18 do „40 i więcej lat”. Niestety nie podano tutaj maksymalnej wartości zmiennej wieku, średniej i odchylenia standardowego. Pośród badanych znacznie przeważały (77,9%) kobiety, zaś mężczyźni stanowili 22,1%. Badani posiadali różne wykształcenie: przeważały 46,4% osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym; zamieszkiwali najczęściej (45,6%) w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Grupę badaną stanowiły zatem w większości stosunkowo młode kobiety, mieszkanki dużych miast. Autorka zasadnie w dyskusji zwraca uwagę na konieczność dalszych badań na grupach bardziej zróżnicowanych, o podobnej liczbie kobiet i

mężczyzn . Warto by też szerzej wskazać na rolę wieku tj. aspekt rozwojowy metapoznawczego Ja.

Uzyskany materiał badawczy poddano analizom statystycznym: analizom korelacyjnym i analizom mediacji. Rezultaty częściowo potwierdziły postawione hipotezy o związku metapoznawczego Ja z niektórymi zmiennymi ważnymi w społecznym funkcjonowaniu człowieka.

Za ciekawy uznać można rezultat pokazujący na związek, co prawda słaby ($r=0,233$), pomiędzy metapoznawczym Ja a domeną społeczną odraczania gratyfikacji, a brak korelacji z innymi domenami odraczania gratyfikacji: jedzenia, fizyczności, pieniędzy.

Istotny jest też rezultat pokazujący na dodatnią korelację metapoznawczego Ja ze wspólnotowością i niepohamowaną wspólnotowością, oraz korelację ujemną z humorem agresywnym. W analizach mediacji odnotowano, że wspólnotowość jest mediatorem metapoznawczego Ja z poszukiwaniem wsparcia. Wspólnotowość jest też mediatorem dla relacji związku metapoznawczego Ja i humoru agresywnego.

Powyższe wyniki w spójny sposób wskazują na adaptacyjne społecznie znaczenie metapoznawczego Ja. Odnotowane związki są jednak umiarkowane lub słabe, co wymaga dalszych badań. Uzyskane rezultaty Autorka poddała obszernej dyskusji, zasadnie wskazała na ograniczenia i kierunki kolejnych poszukiwań.

Wobec części empirycznej rozprawy mam uwagi krytyczne związane z tym, że opisy rezultatów przedstawiony jest nie zawsze w dobrze uporządkowany sposób. Przykładowo w części Charakterystyka grupy badanej, gdzie Autorka pisze „charakterystyka ilościowa i procentowa zostanie przedstawiona w kolejnym rozdziale jako **element wyników**” (str. 64). Dlaczego?

W części omawiającej wyniki oraz w dyskusji brakuje precyzji opisu, a wywód nie zawsze odzwierciedla nazwy zmiennych w tabelach. Autorka zamiennie posługuje się

terminami moralność i wspólnotowość (str. 72, str. 79). W opisie zmiennych nie pisze natomiast jak operacjonalizuje zmienną moralność.

Także w dyskusji pisze o pewnych zmiennych w sposób niejednoznaczny. Przykładowo zauważa, że „...najwyższe korelacje uzyskano pomiędzy **moralnością (wspólnotowością) i samoregulacją – poszukiwaniem wsparcia**” (str.79). Mam wątpliwości czy pojęcia te są tożsame. Dlaczego pomija sprawczość, wszak też może być ona związana moralnością (np. z czynieniem dobra, pomaganiem). Nie mam też pewności czy poszukiwanie wsparcia to jest samoregulacja?

Podsumowując swoją ocenę części empirycznej, wzięwszy pod uwagę całość, niezależnie od przedstawionych wyżej uwag krytycznych, oceniam ją jako poprawną.

Całą pracę w aspekcie teoretycznym i badawczym oceniam pozytywnie.

Konkluzja

Stwierdzam, że rozprawa naukowa mgr Aleksandry Dymek spełnia warunki ustawowe określone w art. 187 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie naukowej psychologia oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem rozprawy jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Wnoszę o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów postępowania przewodu doktorskiego.

Eugenia Mandal

Katowice, 12 października 2022 roku